

ПІЦЕРСКІ БЕЛАРУС З КАБІНЕТА ФАЎСТА

Гутарка са старшынёй Санкт-Пецярбургскай асацыяцыі беларусістаў Мікалаем Нікалаевым

Санкт-Пецярбург, Петраград, Ленінград... Горад, з якім у беларусаў так шмат культурных сувязяў, дзе і сёння адчуваецца беларуская прысутнасць — у прыватнасці, дзейнічае Санкт-Пецярбургская асацыяцыя беларусістаў, якую ўзначальвае доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык аддзела рэдкай кнігі Расійскай нацыянальнай бібліятэкі, старшыня Цэнтра ўсходнеславянскіх даследаванняў Мікалай Нікалаеў. Наша размова з Мікалаем Віктаравічам адбылася ў час легендарных белых начэй, калі ў Паўночнай Пальміры сабраўся чарговы форум, прысвечаны Беларусі.

НЕ «МЕРАПРЫЕМСТВА», А СВЯТА

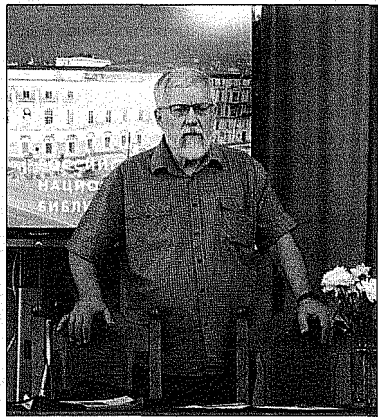
— Шаноўны Мікалай Віктаравіч, вось ужо ў 31-ы раз у Расійскай нацыянальнай бібліятэцы прайшла канферэнцыя «Санкт-Пецярбург і беларуская культура». Вы былі яе арганізатарам і рухавіком. Якія вашы ўражанні менавіта ад сёлёшняга форуму? Чым ён адрозніваўся ад папярэдніх?

— Сапраўды, трыццаць першая. Мы некалі называлі гэту канферэнцыю штогадовай, але пандэмія перарвала суцэльны шэраг. Кожная канферэнцыя — свята для беларускага Пецярбурга: землякі прыходзяць не толькі паслухаць даклады, але і сустрэцца, пабачыцца, пагаварыць з гасцямі з Беларусі. А беларускія калегі прыбываюць з розных месцаў. У нас выступалі выкладчыкі Гродзенскага, Гомельскага і Полацкага ўніверсітэтаў, музейшчыкі з Віцебска і Слуцка, бібліятэкары з Брэста і Мінска... Для такой нефармальнай сустрэчы ёсць абавязковая для кожнай канферэнцыі частка праграмы: пасля дакладаў едзем разам на Васільеўскай востраву, на Смаленскія могілкі, каб пакласці кветкі на магілу акадэміка Яўхіма Карскага.

— Наколькі шырокі рэзананс мае гэтае мерапрыемства ў Беларусі і Расіі?

— Для нас канферэнцыя — гэта не проста «мерапрыемства», а пляцоўка. Будаўнічая пляцоўка беларускай культуры і яе культурных кантактаў з іншымі. У іншаземнага даследчыка часам з'яўляецца «беларуская» знаходка, беларускі сюжэт — ён мае пляцоўку, на якой раскажа пра гэта, абмяркуе з зацікаўленымі знаўцамі. На нашай канферэнцыі з такімі сюжэтамі выступалі даследчыкі з Чалябінска, розных устаноў Масквы, Санкт-Пецярбурга: Эрмітажа, Рускага музея, Тэхналагічнага інстытута, Дзяржаўнага ўніверсітэта, кансерваторыі, Кунсткамеры, Лесатэхнічнай акадэміі, Акадэміі імя Мажайскага... На канферэнцыю «Санкт-Пецярбург і беларуская культура» ў розны час прывозілі даклады даследчыкі з многіх краін свету. На нашай канферэнцыі ўпершыню прафесар Такуаі Банай з Токіа пазнаёміў з дзённікам японскага драматурга Удзюку Акіты, які той вёў у Мінску (на той час Менску), калі прыязджаў у 1927 годзе ў Беларусь з нагоды святкавання 10-й гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі. Рэзананс у навуковым асяроддзі — найперш знаёмства з напісанымі на падставе дакладаў артыкуламі (мы друкуем іх у «Беларускім зборніку», выйшла восем выпускаяў).

— Я заўважыла, што сярод выступоўцаў былі не толькі філолагі і гісторыкі, але, скажам, і Дзмітрый Іванавіч Салярцінскі, старшыня Санкт-Пецярбургскага таварыства Д. Д. Шастаковіча, і два дактары біялагічных навук... І даклады былі вельмі

розныя па кірунку. Так склалася, ці гэта свядомы падыход?

— Тэматычную разнастайнасць дакладаў вызнае сама назва канферэнцыі «Санкт-Пецярбург і беларуская культура». Культура — паняцце шырокае, яна для ўсіх. Доктар біялагічных навук не толькі ж біёлаг — ён чалавек культуры, на нашай канферэнцыі ён прадстаўляе не свае біялагічныя дасягненні, а сваё хобі. У Дзмітрыя Вінаходава, дэкана аднаго з факультэтаў Тэхналагічнага інстытута, гэта біяграфія і жыццёвы лёс пісьменніка Яна Баршчэўскага, у дырэктара Батанічнага інстытута Дзмітрыя Гельтмана — біяграфіка сучаснай беларускай літаратуры, біяграфіка ленынградцаў-біёлагаў, якія працавалі на Беларусі, і беларусаў-біёлагаў, якія працавалі ў Пецярбургу — Ленінградзе. Цікава заўважыць, што ў Дзмітрыя Віктаравіча выдатнае беларускае вымаўленне — аказалася, што ў дзяцінстве ён жыў у Мінску і працаваў на Беларускім радыё: чытаў тэксты ў дзіцячай праграме «Піянерская зорка». Мы і надалей будзем даваць трыбуну для выказванняў такім цікавым людзям, будзем шукаць тых, хто напіша мемуары пра свой шлях з Беларусі ў Пецярбург...

— Вы — старшыня Санкт-Пецярбургскай асацыяцыі беларусістаў. Распавядзіце трохі чытачам «Звязды» пра гэтую арганізацыю: колькі яна вялікая, аўтарытэтная, чым займаецца і ці ёсць прыток моладзі ў шэрагі беларусістаў?

— Санкт-Пецярбургская асацыяцыя беларусістаў — дзіця міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, прэзідыум якой у Мінску. Мы ў Пецярбургу аўтаномныя, дырэцыя Расійскай нацыянальнай бібліятэкі падтрымлівае нашы мерапрыемствы, дае магчымасці друкаваць матэрыялы. Далучаюцца маладыя людзі, пецярбургцы, для якіх Беларусь уяўляе цікавасць у навуковым плане.

БЕЛАРУСКІЯ ГЕРОІ БЛАКАДНАГА ЛЕНІНГРАДА

— Вядома, што ў часы Вялікай Айчыннай вайны шмат беларусаў брала ўдзел у абароне Ленінграда, перажывалі жахі блакады... Як захоўваецца памяць пра гэтых людзей? Можа, кагось з іх ведалі асабіста?

— Некалі даўно я спецыяльна ездзіў у камандзіроўку ў Мінск, каб прывезці ў Аддзел рукапісаў Публічнай бібліятэкі аўтограф рамана Івана Навуменкі «Смуга белых начэй» — аўтабіяграфічнае апавяданне беларускага пісьменніка пра тое, як ён служыў у войсках супрацьпаветранай абароны блакаднага Ленінграда. Вельмі ўразлівым быў цыкл успамінаў старшага навуковага супрацоўніка Эрмітажа Барыса Віктаравіча Сапунова (выступленні на некалькіх канферэнцыях з году ў год) пра яго ўдзел у баявых дзеяннях на фронце на тэрыторыі Беларусі. Мы надрукавалі гэтыя цудоўныя ўспаміны ў «Беларускім зборніку» — там у самым канцы было пра тое, як Барыс Віктаравіч распісаўся на сцяне Рэйхстага.

— Пра беларускія адрасы Санкт-Пецярбурга напісаны грунтоўныя даследаванні... Але калі беларускі турыст прыязджае на дзень-два ў Паўночную Пальміру, натуральна, ён не можа ахапіць адразу ўсё, ды і імкнецца найперш да мясцовых славуцасцяў. Але якія месцы беларускай памяці вы лічыце ўсё ж абавязковымі для наведвання?

— «Мясцовыя славуцасці» і «беларускія мясціны» часта непарыўна паміж сабой звязаныя. Прыкладам, мясцовая (сусветнага значэння) славуцасць — Ісакіеўскі сабор. Самыя вялікія і прыгожыя мазаікі ў ім зрабіў беларус, акадэмік жывапісца Нікадзім Сільвановіч — і ў галоўным алтары (Тайная вячэра), і ў інтэр'еры (евангелісты). А сістэму ацяплення сабора праектаваў інжынер, беларус, Клімент Адамавіч Ляшэвіч. Што да «чыста беларускіх» месцаў у горадзе для абавязковага наведвання, то для мяне гэта двор дома № 45 на 4-й лініі Васільеўскага вострава, недалёка метро «Васілеастроўская». Сядзячы на лавачцы ў гэтым двары, можна бачыць вокны кватэры 16, якую шмат гадоў здымаў прафесар Браніслаў Ігнатавіч Эпімах-Шыпіла, дзе доўга жыў малады Янка Купала і працаваў тут над «Паўлінкай», у якой да Кастрычніцкай рэвалюцыі быў «штаб» беларускага выдавецтва «Загляне сонца і ў наша аконца». Там на доме ёсць мемарыяльная шыльда, але яна прысвечана толькі Янку Купалу.

— Вы не толькі сярод калег, але і на вуліцах Санкт-Пецярбурга размаўляеце на беларускай мове... Як гэта ўспрымаюць? Паколькі вы не толькі супрацоўнік бібліятэкі, але і прафесар, ці спрабавалі чытаць у расійскіх ВНУ лекцыі на беларускай мове?

— Пецярбург — шматнацыянальны горад, горад шматлікіх — і шматмоўных — турыстаў. Таму, калі ты гаворыш сваёй мовай, але людзям не замінаеш, не глушыш нікога, не фанабэрышся — ніхто асабліва не рэагуе — гэта ж ваша асабістае! Як прафесар універсітэта, я стараюся, каб студэнты пачулі жывую беларускую мову — каб ім можна было вырашаць пытанне пра тое, колькі яна блізкая ці далёкая да рускай, польскай, славянскай на падставе ўласнага досведу. У гэтым годзе такой «дэманстрацыяй» мовы была лекцыя пра Францыска Скарыну, якую я прачытаў цалкам па-беларуску, яна запісана на відэа і ёсць на сайце Цэнтра ўсходнеславянскіх

даследаванняў. Запіс не планавалася, пытанні не рэпэціравалі — тым больш цікава, што адно пытанне задалі па-беларуску!

ТАЙМНІЦЫ КАБІНЕТА ФАЎСТА

— Ваш кабінет у бібліятэцы, стылізаваны пад Сярэднявечча; называецца «Кабінет Фаўста». Ёсць там і беларускія кнігі. Якія з іх ужо алічбаваны? Якія плануецца алічбаваць? Увогуле, наколькі запатрабавана ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы беларуская кніга?

— Беларускія кнігі сабраны ў РНБ вельмі поўна яшчэ з дарэвалюцыйных часоў. Пакуль не была створана Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Імператарская Публічная выконвала яе функцыі: збірала нацыянальны рэпертуар кніг, атрымлівала абавязковы экзэмпляр усяго, што выдадзена на тэрыторыі Беларусі, складала бібліяграфічныя даведнікі. Сёння беларускамоўная літаратура мае асобны каталог, але ён яшчэ не сканаваны — гэта задача будучыні. Як і сканаванне саміх кніжных помнікаў. Пакуль у прырытэце руская кніга, і наш электронны рускі каталог кожны год наведваюць сотні тысяч людзей, у тым ліку з Беларусі. Мы спадзяемся на супрацоўніцтва з Саюзнай дзяржавай Расіі і Беларусі ў справе дыгіталізацыі беларускіх кніжных помнікаў.

— А якія беларускія газеты і часопісы бібліятэка выпісвае?

— Адзіная крыніца папаўнення фондаў РНБ беларускімі часопісамі — міжнародны кнігаабмен з Нацыянальнай бібліятэкай РБ — падпіскі на беларускую перыёдыку РНБ не мае. Усяго за 2022—2024 гг. РНБ атрымала 245 нумароў часопісаў, сярод якіх «Беларуская думка», «Беларускі гістарычны часопіс», «Кніжны летапіс», «Мастацтва», «Матэрыялы па археалогіі Беларусі», «Неман» і «Эканоміка Беларусі». Другі па значнасці партнёр РНБ — Цэнтральная навуковая бібліятэка Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, з якой паступаюць акадэмічныя часопісы, а таксама «Бібліятэчны свет» і «Гістарычна-археалагічны зборнік».

РЭДКІЯ КНІГІ — НЕ «МЁРТВЫЯ» КНІГІ

— Вы пішаце даследаванне пра родны Наваград... Што яно з сябе ўяўляе, колькі завяршанае?

— Некалі хлопчыкам, начытаўшыся гістарычных раманаў Вальтэра Скота, я прыбываў на Замкавую гару ў Наваградку, залазіў на «Шчытоўку», скочваўся з вала і марыў хаця б што даведацца пра людзей, якія пабудавалі гэты замак і наш горад, пра войны, якія прайшлі пад гэтымі валамі... Але кніг пра гэта не было. Студэнтам універсітэта напісаў дыплом па гісторыі Наваградка, хаця не ахапіў і сотай долі... Потым шмат гадоў збіраў матэрыялы пра Наваградку і бібліятэках і архівах Пецярбурга, іншых гарадоў Беларусі, Польшчы і Расіі. 15 сезонаў працаваў у экспедыцыі Фрыды Давыдаўны Гурэвіч на археалагічных раскопках замка. У выніку з'явілася «Гісторыя Наваградка ад стварэння горада да Першай сусветнай вайны», якую цяпер рэдагую і рыхтую да выдання. Кніга атрымалася вялікая, зойме з

ілюстрацыямі таму са тры — гэта таму, што мой горад адзін з ключавых цэнтраў беларускай гісторыі, а ў гісторыі літаратуры толькі пра выпускніку наваградскай дамінканскай школы Яна Чачота, Ігната Дамейку, Адама Міцкевіча і Уладзіслава Сыракомлю напісана цэлая бібліятэка! У наступным годзе ў мяне юбілей, хачу сам сабе зрабіць падарунак, закончыўшы гэту працу.

— Адзін з расійска-беларускіх культурных праектаў быў звязаны з юбілеем «Оды» Дзяржавіна...

— Я ўжо не малады чалавек і застаў часы, калі ў сярэдняй школе праходзілі паэзію Гаўрыіла Дзяржавіна. Уражання яна тады не зрабіла, прайшла без увагі. Але, калі пецярбургскія мастакі-каліграфы пачалі рыхтаваць міжнародны праект да 200-годдзя напісання оды «Бог», перачытаўшы гэты твор, я быў у захапленні ад яго вялікай сілы. І гараваў: беларускага перакладу не было. Кіраўнік праекта, прафесар мастацкай акадэміі барона Штыгліца (былое Вышэйшае мастацкае вучылішча імя Мухайна) Пётр Пятровіч Чабыцько прасіў мяне перакласці хаця б адзін куплет на беларускую, бо былі ўжо пераклады з 26 іншых моў свету, беларускай бракавала. Перакладаць фрагмент я не стаў, звярнуўся з гэтым да паэта Віктара Шніпа, а ён пераклаў усю оду. Беларускі тэкст у яго гучыць так лёгка, што сумненні — ці не па-беларуску пісаў сам аўтар?! Пасля зладзілася вялікая выстава ў зале на Коннагвардзейскім бульвары, там сярод іншых быў фрагмент беларускага тэксту оды «Бог» у перакладзе Віктара Шніпа, перапісаны каліграфам... На восень гэтага года мы рыхтуем паказ гэтай самай выставы ў сценах Расійскай нацыянальнай бібліятэкі.

— Італьянскі сацыёлаг літаратуры Франка Марэці параўноўвае «выжывальнасць» кніг з натуральным адборам у прыродзе: застаюцца толькі «мацнейшыя». А чым яны «мацнейшыя»? Чаму адны кнігі забываюцца праз два, дзесяць, сто гадоў, а іншыя праходзяць праз стагоддзі? Урэшце, існуе папулярнае меркаванне, што з гісторыі літаратуры мы ведаем не лепшае, а тое, што захавалася.

— Я працую ў аддзеле рэдкіх кніг, дзе 90 % фонду — гэта забытыя аўтары, нікому невядомыя выдаўцы і даўно памерлыя дабрадзеі, на грошы якіх кнігі друкавалі. Але гэта не мёртвыя кнігі — яны выжылі хаця б праз тое, што захаваліся. Яны ўвайшлі ў каталогі, а значыць, бібліяграфічна вывучаны. Яны застаюцца даступнымі для таго, хто захоча ўзяць іх у рукі. А далей — залежыць ад нашага сучасніка. Ад яго зацікаўленасці, густы, эстэтычнай прыхільнасці. Кожны знойдзе ў гісторыі бліскую сабе кнігу, патрэбны тэкст, адпаведнага па светаўспрымання аўтара.

— Неяк я, калі даводзілася самай чытаць лекцыі, давала студэнтам заданне: скласці, як героі Брэдберы, «жывую бібліятэку». Якую кнігу вы б завучылі на памяць, каб захаваць для чалавецтва? Чаму?

— «Беларускія народныя казкі». Абавязкова па-беларуску. Гэта кніга найлепшых расказаў пра Беларусь і нашу ментальнасць і нашым нашчадкам, і любым чужынцам.

Людміла РУБЛЕЎСКАЯ.